

Ács Tibor:

AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG MEGALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE¹

Rezümé:

megemlékezés a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága fennállásának 130. évfordulója alkalmából szervezett ünnepi rendezvényen

Kulcsszavak:

Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, évforduló, hadtudomány

Ács, Tibor

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE MTA COMMITTEE ON MILITARY SCIENCE

Abstract:

Commemoration of the 130th anniversary of the Hungarian Academy of Sciences Committee on Military Science.

Key words:

Hungarian Academy of Sciences Committee on Military Science, anniversary, military science.

Tisztelt Emlékezés! Hölgyeim és Uraim! Köztestületi és Bizottsági Tagtársaim!

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága 130 éves! Mi, amikor a Magyar Tudomány Ünnepe, a 130 esztendő múltja emlékezünk, örökségéből és tanulságaiból erőt kívánunk meríteni, a jelen és a jövő tudományos tennivalóhoz, a felfedező kutatásokhoz.

Hűek akarunk maradni Széchenyi István elveihez, aki azt vallotta, hogy a nemzetnek erejét, a „*tudományos emberfők mennyisége*”, a „*kiművelt emberfők*” határozzák meg, de hadseregének is igazi erejét, a „*hadinép műveltsége s vezéreinek esze*”. A Magyar Tudományos Akadémia megalapításától természetesnek tartotta, hogy munkálkodása minden tudományra, így a hadtudományra is kiterjedjen, „*hazánk előmenetele*” és az „*ország védelme*” érdekében. A maradandó teljesítményekből bőven meríthetünk a honvédelem és a Magyar Honvédség fejlesztése érdekében.

Az Akadémia története minden korszakában, mindig megteremtette, azt a szervezeti formáját, mindig támogatta azt a kezdeményezést, amely hozzájárult diszciplínánk fejlődéséhez, eredményeinek terjesztéséhez és felhasználásához.

Az közismert, hogy a 19. század utolsó harmadára nagy változások következtek be Európában, az Osztrák–Magyar Monarchiában és Magyarországon. Az ipari forradalom eredményeként kialakult a hadügyi fejlődés új korszaka, amelynek legszükségesebb újításait a poroszok dolgozták ki. Helmuth Karl von Moltke tételei a

---

¹ A szerzőnek az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága 2012. november 21-én megtartott ünnepi ülésén elhangzott előadása szerkesztett változata.

jövő háborújáról és a hadügyről elterjedtek Európában, és kisebb-nagyobb eltéréssel a porosz modell szerint működött minden európai állam hadügye és hadserege.

E hatás mellett a magyar katonai gondolkodás fejlődésében nagy szerepet játszott, hogy az 1867-es kiegyezéssel létrejött kétközpontú, soknemzetiségű alkotmányos monarchiának legbonyolultabb kérdésévé a hadügy problémája vált. A magyar országgyűlésben állandó küzdelem folyt a közös hadsereg két részre osztásáért és egy magyar nemzeti hadsereg felállításáért.

Az összbirodalmi érdekű hadtudományi kutatások mellett megnövekedett a magyar királyi honvédségnél, a Magyar Tudományos Akadémián és a polgári területen a nemzeti érdekű hadtudományi kutatómunka.

Tisztelt Emlékezés!

Ebben az időben az Akadémia a tudományos mozgalmakban, kezdeményezésekben, és nagy alkotó egyéniségekben igen gazdag volt. Kibontakozott a tudományok, különösen a természeti és műszaki tudományok fejlődése.

Az Akadémia tevékenységének tudományosabb folytatására létrehozta az állandó tudományos bizottságokat. Az Akadémiát erre ösztönözte az egyre fokozódó társadalmi igény és az a körülmény, hogy hazánkban nemzeti közüggé vált a tudomány. A bizottságok helyes tudománypolitikai irányt követve, folyóirataikkal és kiadványaikkal, nemcsak a nemzeti irodalmat és honi tudományt fejlesztették, hanem aktívan bekapcsolódtak a nemzetközi tudományos vérkeringésbe is.

Tekintsük át azoknak a tudósoknak a névsorát, akik tevékenységükkel és egyéniségük kisugárzó erejével valódi rangot adtak az Akadémiának, és működésük korszakot is jelképez a ma számára! Nem volt véletlen, hogy ezek a kiemelkedő tudósok, Eötvös Loránd, König Gyula és mások, példamutatóan támogatták az Akadémia új tudományos műhelyének, az állandó hadtudományi bizottság 130 évvel ezelőtti létrehozásának kezdeményezését, megalakítását és tevékenységét. A korabeli hadtudomány nem egy magyar művelője azon kesergett, hogy amíg minden *„más tudományágban jeles a magyar, csak éppen abban, amelynek a haza megszerzését és ezeréves fennállását köszöni, a hadi tudományokban maradt el a többi nemzetek mögött”*. Ezért határozta el a Magyar Tudományos Akadémia és jeles tagjai, hogy a hadtudományi tevékenységnek fellendítésére új akadémiai állandó bizottság, a hadtudományi bizottság létrehozásával add hatásos támogatást.

Hölgyeim és Uraim!

Ez a folyamat az európai hírvéltudós, Kápolnai Pauer István (1833–1896, ezredes) kezdeményezésére, az alábbi stációk, állomások alapján valósult meg:

1./ A „hadtudományok” gondozása, az MTA III. Mathematicai és természettudományok osztálya körébe tartozott és a Stoczek József elnökletével, 16 tag részvételével lezajlott 1881. november 14-ei osztályülésen tudományosságunk történetének jeles eseményét a jegyzőkönyv így örökítette meg: *„Kápolnai Pauer István indítványt tesz egy hadtudományi bizottság alakítása tárgyában. Indítványozó felkéretik indokolt indítványt írásban foglalva terjeszteni be s az osztály annak alapján fog majd határozatot hozni.”*

2./ Az írásbeli javaslatot a III. osztály 1881. december 12-ei ülése hatodik napirendként megtárgyalta, és így foglalta össze: „*Kápolnai Pauer István betérjeszti írásban indítványát, hadtudományok számára egy külön bizottság alakítására nézve. Ezen indítvány nem lévén kellő részletekkel ellátva a kiviteli módot illetőleg, indítványozó felkéretik annak pótlására, hogy a szerint aztán bizottságnak adathassék át véleményadás végett.*”

3./ Ez után Kápolnai Pauer István az elhangzott észrevételek figyelembevételével kidolgozott javaslatáról a III. osztály 1882. május 15-ei ülésének jegyzőkönyvében ez olvasható: „*Kápolnai Pauer István l.t. betérjeszt egy indítványt »hadtudományi bizottság« szervezése tárgyában s kéri az osztályt, hogy azt pártolólágg terjessze az összes ülés elé. Minthogy az indítvány értelmében egyéb osztályok is érdekelve vannak, másrészt a gróf Festetics-féle alapítvány természete az osztály előtt merőben ismeretlen, a III-ik osztály érdemileg az indítványokhoz nem szól, hanem azt egyszerűen az összes akadémiához átteszi.*”

Tisztelt Emlékülés!

A magyar hadtudomány történetében mérföldkövet jelentő állomást, a huszonnegyedik akadémiai ülést, vagyis az összes ülést 1882. május 22-én tartották meg, Lónyay Menyhért elnök vezetésével. Ezen felolvasták Kápolnai Pauer István levelező tagnak egy állandó hadtudományi bizottság felállítása tárgyában benyújtott alábbi indítványát: „*E bizottság feladatául – úgymond – 1. a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése és ismertetése; 2. a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; 3. a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; 4. a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása tüzetthetnék ki.*”

A hadtudományi bizottság e feladatainak a következő kiadványok szerkesztése által felelhetne meg: a) Az 1. alatt foglalt feladatának: »Általános Katonai Évkönyv« szerkesztése és kiadása; b) A 2. és 3. alatt foglalt feladatának: »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása; c) A 4. alatt foglalt feladatának: A valóban örökbecsű hadtudományi remekművek magyar nyelven való kiadása által.

Arra az esetre, ha a tek. Akadémia indítványomat elfogadná, és a hadtudományi bizottság még ez idén megalakulna, s mindent akképp előkészítene, hogy működését 1883. elejétől megkezdhesse, az 1883-ik évre vonatkozó költségvetés hozzávetőleg következő lehetne.” A kiadásokra (Általános Katonai Évkönyv, Magyar Hadtörténelmi Füzetek, Katonai Remekírók Művei megjelentetésére, tiszteletdíjra, szerkesztésre) összesen: 2700 forint. Bevételek (1827.évi 19. tc.) Festetics-hadtudományi Alapítvány kamata, a honvédelmi miniszter évi támogatása, kiadványok előfizetése, eladása) összesen 2700 forint.

„Az összes ülés az indítványnak az egész Akadémiát illető fontosságát méltatva, felhívja mind a három osztályt, hogy annak megvitatására három-három tagot küldjenek ki.” Az Akadémia épületének egyik helységében, 1882. október 28-án a megválasztott tekintélyes tagokból álló akadémiai „tudományközi” vegyes bizottság összeült „*a hadtudományi bizottság felállítása tárgyában*”. Az I. Nyelv- és széptudományi osztályból Joannovics György (1821–1909, nyelvész, politikus) tiszteleti, Ballagi Mór (1815–1891, nyelvész, 1848–49-ben százados) és Gyulai Pál (1826–1909, irodalomtörténész, költő „Hadnagy uram...” 1849) rendes tag.

A II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályból Salamon Ferenc (1825–1892, történész, 1848–49-es honvéd), Pauler Gyula (1841–1903, történész, levéltáros) és Thaly Kálmán (1839–1909, történész, 1869–75 között HM miniszteri titkár, osztálytanácsos, katonai műnyelv kidolgozója) rendes tagok.

A III. Matematikai és természettudományok osztálya Hollán Ernő (1824–1900, hadmérnök, altábornagy) tiszteleti, Eötvös Loránd (1848–1918, fizikus, MTA elnök, miniszter) rendes és König Gyula (1849–1913, matematikus) levelező tag megvitatta ajánlotta.

Az akadémiai „tudományközi” bizottság Hollán Ernő elnökletével, megvitatta az indítványt, majd az Akadémiának a következő szövegű ajánlást terjesztette elő:

„Tekintetes Akadémia!

A tekintetes Akadémia folyó évi május 22-ikei összes ülése által a Kápolnai Pauer István lev. tag által hadtudományi bizottság felállítása tárgyában benyújtott indítvány megvitatására kiküldött bizottság a következőkben állapodott meg:

1-ször. Az indítvány célját helyesli és következőleg »Hadtudományi Bizottság« szervezését ajánlja.

2-szor. A »Hadtudományi Bizottság« alakítását az ügyrend értelmében a III. osztály által véli teljesítendőnek, azon hozzáadással, hogy e bizottság tagjaiul más osztályokba tartozó, de a hadtudományokkal kapcsolatban álló tudományokkal foglalkozó akadémiai tagok is választassanak meg.

Kelt Budapesten az akadémiai épületben, 1882 october 28-án

A hadtudományi bizottság felállítására vonatkozó indítvány megvitatására kiküldött bizottság elnöke:

Hollán Ernő altábornagy”

Az MTA 1882. október 30-i összes ülés tudománytörténeti jelentőségű döntést hozott, mert: *„Az összes ülés a bizottság jelentése alapján a »Hadtudományi Bizottság« felállítását elhatározza és a III. osztályt nagygyűlési osztályértekezletén annak megalakítására felhívja.”*

A Hadtudományi Bizottság megszervezésére, a III. Matematikai és természettudományok osztálya bizottságaként, az 1882. december 11-ei osztályülésen került sor. Ezen az ülésen az *„összes ülésről átküldve felolvastatik a hadtudományi bizottság tárgyában kiküldött bizottság jelentése, amelyből kitűnik, hogy a III. osztályt felhívták annak megalakítására a nagygyűlési osztályértekezleten. Egyelőre tudomásul.”* Kápolnai Pauer István javaslatára az osztály 1883. évi költségvetési tervében a *„hadtudományi bizottság munkásságának megindítására 1000 frt”* irányozott elő, amit az Akadémia 1882. december 18-i összes ülése is elfogadott.

A Magyar Tudományos Akadémia XLIII. Nagygyűlése első napján, 1883. május 11-én, Lónyay Menyhért elnöki megnyitó beszédében kiemelte, a *„III. osztályban hadtudományi bizottság alakult meg, és remélhetjük, hogy ez eddig elhanyagolt tudományág is új életre zsendül.”*

Fraknoi Vilmos főtitkár a *„Jelentés a M. T. Akadémia 1882–1883. évi munkálkodásáról”* című előterjesztésében kifejtette: *„Így régi hagyományokat*

elevenített föl most is, mikor önálló Hadtudományi bizottság felállítását elhatározta, és ezt a jelen nagygyűlésen tényleg megalakította. Az Akadémia még a szervezkedés stádiumában volt, mikor gr. Festetich László 1826-ban tízezer forintnyi alapítványt tett, – oly czélból, hogy kamatait a matematikai osztály egyik rendes tagja élvezze, »kinek – mint az alapító oklevélben olvassuk – tiszte legyen, a Társaság felügyelete alatt, az angol, franczia, német, muszka s más európai nemzeteknek a hadi tudományokról szóló érdekes munkáikat magyarra fordítani; a külföldieknek azon tárgyról szóló új találmányaikat megismertetni; és általában a hadi tudományokat hazánkban magyar nyelven művelni«. E tiszte több mint egy századnegyeden át Kiss Károly töltötte be, a ki egyebek közt az Akadémia megbízásából, Károly főherceg nagy stratégiai munkáját is magyar nyelvre fordította.

A most létrejött Hadtudományi bizottság hatásköréhez tartozik: a hadtudomány fejlődését figyelemmel kísérni; a magyar hadtörténet eseményeit tanulmányozni és szakszerűen ismertetni, a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatokat gyűjteni és feldolgozni; végre a hadtudományi remekműveket magyar fordításban közrebocsátani.”

Az Akadémia három osztálya 1883. május 16-án jelentette a nagygyűlésnek, hogy a 8 állandó bizottságot megalakították és megválasztották tagjait. „A hadtudományi bizottságba: Fodor József (1843–1901, orvos), Hollán Ernő, Hunfalvy János (1820–1888, földrajztudós, statisztikus, szabadságharc résztvevője), Kápolnai Pauer István, Keleti Károly (1833–1892, statisztikus, szabadságharc honvédtüzér). Konkoly-Thege Miklós (1842–1916, csillagász), Pauler Gyula, Salamon Ferenc, Schwarz Gyula (1839–1900, történész, jogász), Szilágyi Sándor (1827–1899, történész, 1872–75 Ludovika Akadémia történelem tanára), Thaly Kálmán és Ponori Thewrewk Emil (1838–1917, klasszika-filológus)” akadémikusokat.

A 12 híres tudósból álló bizottságba 1 tiszteleti, 7 rendes és 4 levelező tag került, akik között a két katonán (altábornagy és őrnagy) kívül, volt orvos, statisztikus, csillagász, történész, levéltáros, jogász, klasszika-filológus, illetve 5 egyetemi tanár.

A nagygyűlés a választásokat helybenhagyta, és a bizottságokat, így az Akadémia történetében először létrehozott III. osztály Hadtudományi Bizottságát is felhívta, hogy alakuljanak meg és hajtsák végre az elnök-, és előadó-választásokat.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint az alakuló ülés az MTA épületében 1883. június 18-án történt meg. Hunfalvy János rendes tag felkérésére Hollán Ernő tiszteleti tag elnökölt a tudománytörténeti jelentőségű ülésen, melyen őt választották meg a bizottság elnökévé, a bizottság előadójává pedig Kápolnai Pauer István levelező tagot. „A bizottság működési tervzetén, mely a tekintetes Akadémia által már helyben hagyatott, mit sem változtatva, felkéri az elnököt, hogy annak szövegét az ügyrendbe való iktatás végett a tekintetes Akadémia elé terjessze.” Elfogadták az 1883. évi bizottsági munkatervet is. Majd egyéb „tárgyalni való nem lévén, elnök az ülést befejezettnek nyilvánítja és a jegyzőkönyv hitelesítésére Szilágyi Sándor és Hunfalvy János bizottsági tagokat, kéri fel”.

Így örökítette meg az utókor számára Kápolnai Pauer István, a Hadtudományi Bizottság előadója által készített és a két tag által hitelesített jegyzőkönyv az első bizottsági ülést. Ezt a jegyzőkönyvet és az Ügyrendbe kerülő bizottsági feladatkört, a bizottsági előadó terjesztette elő az elnökségnek az alábbi szöveggel:

„Tekintetes Akadémia!

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a hadtudományi bizottság folyó hó 18-án megalakult és elnökévé: Hollán Ernő tiszteleti tagot, előadójává: Kápolnai Pauer István levelező tagot választotta meg.

Az alakuló ülés jegyzőkönyvét, valamint a hadtudományi bizottságra vonatkozólag a tekintetes akadémia »Ügyrend«-jébe felveendő §. szövegét mellékelve betérjesztem.

Budapest, 1883. június 24-én

*A hadtudományi bizottság elnöke Budapesten nem levén, helyette:
a hadtudományi bizottság előadója:*

Kápolnai Pauer István”

Másnap, 1883. június 25-én lezajlott az Akadémia összes ülése, amelyen bemutatták a 8 állandó bizottság jelentését a megalakulásáról és a megválasztott tisztségviselőket: „g) *A hadtudományi bizottságban elnökül Hollán Ernő t.t., előadóul Kápolnai Pauer István l.t. ... Az összes ülés mindezen választásokat helybenhagyja.*”

Az Akadémia elfogadta a bizottság működési körére ajánlott szövegét is, amelyet a MTA Ügyrendjébe, az 51.§-aként iktatott be, és ami szerint: „*A Hadtudományi Bizottság feladata: a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b) a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; c) a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; d) a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása. A Hadtudományi Bizottság az a) alatt említett feladatának »Általános Katonai Évkönyv«, a b) és c) alatt említett feladatának pedig »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása által felel meg, és amennyire a viszonyok engedik, a valójában örökbecsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadja.*”

Megkezdődött a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának a magyar hadügyi viszonyok nemzeti irányú fejlesztése érdekében végzett munkálkodása. A jeles tudósokból álló, háromévenként újraválasztott, éves munkaprogrammal és saját, tisztes költségvetéssel dolgozó bizottság, feladatkörének ellátásához teljes autonómiával rendelkezett. A hadtudományi bizottság, az elkülönülten dolgozó szakembereket egyesítő, foglalkoztató, olyan kiváló akadémiai tudományos műhely volt, amely a megtorpanások, kihagyások, átalakítások ellenére, megteremtette a hazai modern hadtudomány művelésének, máig ható alapjait.

*

A jogelőd első bizottsághoz képest azonban jelentős eltérések, egészen más történelmi körülmények, feltételek, előírások, szabályok között munkálkodik ma, az 1994. augusztus 17-ei felhívásra, 1994. szeptember 5-én újjáalakult MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály Hadtudományi Bizottsága és mintegy 290 fős köztestületi tagsága.

A 130 éves Hadtudományi Bizottság és köztestületi tagsága a múltban, a tudománytörténetben számon tartott tettekkel bizonyította, a jelenben kinyilvánítja, hogy a jövőben is, a maga sajátos eszközeivel és szerepkörével, honvédelmünknek és a Magyar Honvédségnek, korunk kihívásaira tudományos válaszokat és felhasználható teljesítményeket szolgáló, felfedező hadtudományi kutatások pragmatikus hajtóereje kíván maradni.

Tisztelt Emlékülés!

Engedjék meg, hogy a Magyar Tudomány Ünnepén, amelyet a felfedező tudomány hatja át, történelmi visszapillantásomat bizottságunk múltjáról, Tanárky Sándor (1838. nov. 19-ei) akadémiai hadtudományi rendestagi székfoglaló értekezésének, következtetésével fejezzem be. Noha saját korabeli viszonyaira gondolva, mégis minekünk is üzenve, állapította meg: *„Amint a dolgok most állanak, Európában nemzeti függetlenséget hadi erő, hadi erőt hadtudományos műveltség, ebbeli tökélyt a három alaperő egyenlő kifejtése s munkásságba tétele nélkül még csak képzelni sem lehet.”*

Hölgyeim és Uraim!

Köztestületi és Bizottsági Tagtársaim! Köszönöm türelmüket és megtisztelő figyelmüket.